

निर्मोही व्यासको आख्यानकारिता

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत
नेपाली केन्द्रीय विभागको स्नातकोत्तर तह (एम.ए., प्राइवेट)
दोस्रो वर्षको दसौँ पत्रको प्रयोजनका लागि
प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी
भागवत पाण्डेय
नेपाली केन्द्रीय विभाग
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
कीर्तिपुर
२०७१

शोधनिर्देशकको सिफारिस

प्रस्तुत निर्मोही व्यासको आख्यानकारिता शीर्षकको शोधपत्र त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली विषयको दसौं पत्रको प्रयोजनका लागि तयार पारिएको हो । यस शोधपत्रको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

.....

प्रा.डा. कृष्णप्रसाद घिमिरे

नेपाली केन्द्रीय विभाग

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

मिति :- २०७१/०४/०९

कीर्तिपुर, ।

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

नेपाली केन्द्रीय विभाग

कीर्तिपुर

स्वीकृतिपत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागका छात्र श्री भागवत पाण्डेयले स्नाकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौं पत्रको प्रयोजनका लागि तयार पार्नुभएको निर्मोही व्यासको आख्यानकारिता शीर्षकको शोधपत्र आवश्यक मूल्याङ्कन गरी स्वीकृत गरिएको छ ।

मूल्याङ्कन समिति :

हस्ताक्षर

१. प्राध्यापक, डा. देवीप्रसाद गौतम	विभागीय प्रमुख	
२. प्राध्यापक, डा. कृष्णप्रसाद घिमिरे	शोधनिर्देशक	
३. प्राध्यापक, डा. रामनाथ ओझा	बाह्यपरीक्षक	

मिति:-२०७१/०४/२२

कृतज्ञताज्ञापन

प्रस्तुत निर्मोही व्यासको आख्यानकारिता शीर्षकको शोधपत्र मैले आदरणीय शोधनिर्देशक प्रा.डा. कृष्णप्रसाद घिमिरेको कुशल निर्देशनमा रही तयार पारेको हुँ । यस शोधपत्र नेपाली केन्द्रीय विभाग, त्रि. वि. कीर्तिपुरबाट प्रस्तुत विषयमा शोधकार्य गर्न स्वीकृति प्राप्त भएकोमा सर्वप्रथम म यस नेपाली केन्द्रीय विभागप्रति तथा विभागका अध्यक्ष प्रा.डा.देवीप्रसाद गौतमज्यूप्रति आभार प्रकट गर्दछु ।

यस शोधपत्र तयार गर्नमा शोधनिर्देशक प्रा.डा.कृष्णप्रसाद घिमिरेले आफ्नो व्यस्त समयबाट मेरो लागि आवश्यक समय निकालेर कुशल मार्गदर्शन दिनुभएकोमा म उहाँप्रति कृतज्ञ छु । नेपाली केन्द्रीय विभागका गुरुहरू तथा यस विभागका प्रशासकीय कर्मचारी वर्गले मलाई चाहिँदो सहयोग गरिदिनुभएकोमा म उहाँहरूप्रति आभारी छु ।

शोधप्रस्तावदेखि हालसम्म मलाई शोध गर्नका लागि चाहिँने स्रोतसामग्री तथा आवश्यक जानकारी प्राप्त गराइदिनुभएकोमा म शोधनायक निर्मोही व्यासप्रति तथा स्वयम्भूका आँखाहरू (२०४७) पुस्तकको फोटोकपी उपलब्ध गराइदिनुभएका साहित्यकार हरिहर खनालज्यूप्रति आभार प्रकट गर्दछु ।

मलाई जन्म दिने मेरा मातापिता स्व.सूर्यदेव पाण्डेय/स्व.शिवकली देवी पाण्डेय प्रति श्रद्धाञ्जली तथा मेरो जन्मभूमि नेपालको तराई (मधेश) प्रति भक्ति अर्पण गर्दछु ।

यस समयमा मलाई ठाउँठाउँमा आउनजान तथा फोटोकपी गराउनमा सहयोग गरिदिने भाइ सत्यदेव पाण्डेयलाई धन्यवाद दिन्छु । यस शोधपत्रका सम्पूर्ण पानाहरू कम्प्युटर टाईप गरिदिने छोरा अर्जुन कुमार पाण्डेयलाई धन्यवाद दिन्छु । अन्त्यमा यस शोधपत्रको कम्प्युटर प्रिन्ट गरिदिने तथा बुक बाइन्डिङ्ग गरिदिने युनिभर्सिटी कम्प्युटर सर्भिस, कीर्तिपुरलाई हृदयदेखि धन्यवाद दिन्छु ।

क्रमाङ्क : ९६२००७१/९६२००६५

शैक्षिक सत्र : २०६६-२०६८

सम्पर्क सूत्र : ९८४५१३७१७९

मिति:- २०७१/०४/०७

.....

शोधार्थी

भागवत पाण्डेय

विषयसूची

मुखपृष्ठ	क
शोधनिर्देशकको सिफारिस	ख
स्वीकृतिपत्र	ग
कृतज्ञताज्ञापन	घ
विषयसूची	ङ
संक्षिप्त शब्दसूची	ठ

पहिलो अध्याय

शोधपरिचय

१.१ विषयपरिचय	१
१.२ समस्या कथन	२
१.३ शोधको उद्देश्य	२
१.४ पूर्वकार्य समीक्षा	३
१.५ अध्ययनको औचित्य	१६
१.६ शोधविधि	१६
१.७ शोपत्रको रूपरेखा	१६
१.८ शोधकार्यको सीमाङ्कन	१७

दोस्रो अध्याय

निर्मोही व्यासको परिचय र आख्यानयात्रा

२.१ विषयप्रवेश	१८
----------------	----

२.२ जन्म र पारिवारिक पृष्ठभूमि	१८
२.३ बाल्यकाल, स्वभाव र अभिरुचि	१९
२.४ शिक्षादीक्षा	१९
२.५ दाम्पत्य जीवन र हालको पारिवारिक स्थिति	२०
२.६ आजीविका	२०
२.७ विचार र चिन्तन	२१
२.८ भ्रमण	२२
२.९ निजी तथा सार्वजनिक व्यक्तित्व	२२
२.१० प्रेरणा र प्रभाव	२३
२.११ साहित्यमा प्रवेश	२४
२.१२ साहित्यिक व्यक्तित्व	२४
२.१३ मानसम्मान र पुरस्कार	२७
२.१४ निर्मोहीका सम्पूर्ण कृतिहरू	२८
२.१५ नेपाली आख्यानको परिचय, वर्गीकरण र परिभाषा	३१
२.१६ नेपाली आख्यानका तत्त्वहरू	३२
२.१७ नेपाली आख्यानको पृष्ठभूमि र विकासक्रम	३४
२.१८ निर्मोही व्यासको आख्यानयात्रा	३७
२.१९ आधुनिक नेपाली आख्यानमा निर्मोहीका आख्यानहरूका भूमिका	३८
२.२० निष्कर्ष	३८

तेस्रो अध्याय

निर्मोही व्यासका आख्यानहरूको अध्ययन

३.१ विषयप्रवेश	४१
३.२ स्वयम्भूका आँखाहरू (२०४७) कथासङ्ग्रहको अध्ययन	४१
३.३ 'स्वयम्भूका आँखाहरू' कथाको अध्ययन	४१
क) कथानक	४२
ख) चरित्रचित्रण	४२
ग) दृष्टिविन्दु	४३
घ) सारवस्तु	४३
ङ) भाषाशैली	४४
३.४ 'आगलागी' कथाको अध्ययन	४५
क) कथानक	४५
ख) चरित्रचित्रण	४५
ग) दृष्टिविन्दु	४६
घ) सारवस्तु	४६
ङ) भाषाशैली	४६
३.५ 'टेलिग्राम' कथाको अध्ययन	४७
क) कथानक	४७
ख) चरित्रचित्रण	४८
ग) दृष्टिविन्दु	४८

घ) सारवस्तु	४८
ड) भाषाशैली	४९
३.६ 'मान्यपुरुष' कथाको अध्ययन	४९
क) कथानक	४९
ख) चरित्रचित्रण	५०
ग) दृष्टिविन्दु	५०
घ) सारवस्तु	५१
ड) भाषाशैली	५१
३.७ 'अन्तराल: दुई जीवन दुई मृत्यु बीच' कथाको अध्ययन	५१
क) कथानक	५१
ख) चरित्रचित्रण	५२
ग) दृष्टिविन्दु	५३
घ) सारवस्तु	५३
ड) भाषाशैली	५३
३.८ 'चोर' कथाको अध्ययन	५४
क) कथानक	५४
ख) चरित्रचित्रण	५४
ग) दृष्टिविन्दु	५५
घ) सारवस्तु	५५
ड) भाषाशैली	५५

३.९ 'पुरस्कार' कथाको अध्ययन	५६
क) कथानक	५६
ख) चरित्रचित्रण	५६
ग) दृष्टिविन्दु	५७
घ) सारवस्तु	५७
ङ) भाषाशैली	५७
३.१० 'एकादेशमा' कथाको अध्ययन	५८
क) कथानक	५८
ख) चरित्रचित्रण	५८
ग) दृष्टिविन्दु	५९
घ) सारवस्तु	५९
ङ) भाषाशैली	५९
३.११ 'तुवाँलो लागेको आकाश' कथाको अध्ययन	६०
क) कथानक	६०
ख) चरित्रचित्रण	६०
ग) दृष्टिविन्दु	६१
घ) सारवस्तु	६१
ङ) भाषाशैली	६१
३.१२ 'रोल नम्बर चार' कथाको अध्ययन	६१
क) कथानक	६२

ख) चरित्रचित्रण	६२
ग) दृष्टिविन्दु	६३
घ) सारवस्तु	६३
ड) भाषाशैली	६३
३.१३ एलबमका पानाहरू (२०४३) उपन्यासको अध्ययन	६३
क) कथानक	६३
ख) चरित्रचित्रण	६४
ग) दृष्टिविन्दु	६५
घ) सारवस्तु	६६
ड) पर्यावरण	६६
च) भाषाशैली	६६
३.१४ निष्कर्ष	६७

चौथो अध्याय

निर्मोही व्यासको आख्यानात्मक प्रवृत्ति

४.१ निर्मोही व्यासको आख्यानप्रवृत्ति	७०
क) कथानकीय प्रवृत्ति	७०
ख) चरित्रचित्रणसम्बन्धी प्रवृत्ति	७१
ग) दृष्टिविन्दुगत प्रवृत्ति	७२
घ) सारवस्तुसम्बन्धी प्रवृत्ति	७२
ड) आञ्चलिक औपन्यासिक प्रवृत्ति	७२

च) भाषाशैलीगत प्रवृत्ति	७३
४.२ समाजवादी यथार्थवादी आख्यान प्रवृत्ति	७४
अ) सामाजिक यथार्थवादी कथात्मक प्रवृत्ति	७४
आ) समाजवादी कथात्मक प्रवृत्ति	७५
इ) समाजवादी औपन्यासिक प्रवृत्ति	७५
४.३ निर्मोही व्यासको शैलीशिल्पगत आख्यानात्मक प्रवृत्ति	७६
अ) शैलीशिल्पगत कथात्मक प्रवृत्ति	७६
आ) शैलीशिल्पगत औपन्यासिक प्रवृत्ति	७७
इ) फुटकर कथाहरूको विषयगत प्रवृत्ति	७७
ई) फुटकर कथाहरूको शैलीशिल्पगत प्रवृत्ति	८०
४.४ निष्कर्ष	८१

पाँचौँ अध्याय

उपसंहार

५.१ सारांश	८३
५.२ निष्कर्ष	८४

परिशिष्ट

शोधनायकको अन्तर्वार्ता र तस्वीर

सन्दर्भ सामग्री सूची

संक्षिप्त शब्दसूची

ई.सन्	–	ईसवीय सन्
एम.ए.	–	मास्टर इन आर्ट्स (स्नातकोत्तर)
एस.एल.सी	–	स्कूल लिभिङ्ग सर्टिफिकेट (प्रवेशिका)
क.न.पा.	–	कलैया नगरपालिका
गा.वि.स.	–	गाउँ विकास समिति
टि.बि.	–	टुबोरकुलोसिस (क्षयरोग)
त्रि.वि.	–	त्रिभुवन विश्वविद्यालय
नं.	–	नम्बर (संख्या)
न.पा.	–	नगरपालिका
ने.रु.	–	नेपाली रुपियाँ
पं.	–	पण्डित
प्रा.लि.	–	प्राइभेट लिमिटेड
पिएच. डी.	–	डाक्टर इन फिलोसोफी (विद्यावारिधि)
पृ.	–	पृष्ठभूमि/पृष्ठ
बी.ए.	–	ब्याचलर इन आर्ट्स (स्नातक)
भा.रु.	–	भारतीय रुपियाँ
मा.वि.	–	माध्यमिक विद्यालय
वि.सं.	–	विक्रम संवत्
सं.	–	संस्करण/सम्पादन
सम्पा.	–	सम्पादक
स्व.	–	स्वर्गीय